

Yazar/Author

Pınar Dilekçi VARGÜN*

Makale Adı/Article Name

Rus Halkının Korkunç Lideri: 18. Yüzyıl Rus Edebiyatında İvan Groznyi Yansımaları

The Dreadful Leader Of The Russian People: Reflections Of Ivan The Terrible In 18th-Century Russian Literature

ÖZ

Tarihsel süreç incelendiğinde birçok toplumun tarihine yön vermiş, halkın geleceğini etkilemiş önemli devlet adamlarını görmek mümkündür. Rusya tarihinde de elbette bu önemli kişilikler yer almaktadır. Bunlardan biri ise çalışmamıza konu olan isim Korkunç İvan'dır. Adının önünde yer alan korkunç sıfatı ile tarih sahnesinde yer almış çar İvan, çarlığı süresince yaptığı olumlu ve olumsuz birçok icraatı ile büyük dikkat çekmiştir. Bu dikkat tarihin aynası rolündeki edebiyat sanatı için de geçerli olmuştur. III. İvan'ın oğlu olarak dünyaya gelen IV. İvan çok küçük yaşta babasını kaybetmiş ve devletin başına geçmek için bir süre beklemek zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında devleti yöneten soylu sınıftan bazı aileler, geleceğin çarı IV. İvan'ın kişiliğine, hayata bakış açısına olumsuz bir etki bırakmış ve bunun sonucu olarak da devleti yönetimindeki faaliyetlerinde tüm Rus halkını derinden etkileyecek ve çok zor zamanlara itecek kararlar almasına sebep olmuştur. Bu çalışmada, Korkunç İvan döneminin Rus edebiyatında nasıl bir yer bulduğunu gözlemek amacıyla, çarı konu olarak ele alan 18. Yüzyılın önemli Rus yazarları ve bu yazarların eserlerinde çar İvan'ı hangi yönleri ile ele aldıkları, nasıl yansıttıkları eserlerden örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Tarihi, Rus Edebiyatı, IV. İvan, çar, korkunç.

ABSTRACT

When examining the historical process, it is possible to see important statesmen who have shaped the history of many societies and influenced the future of the people. One of these figures in russian history is the formidable ivan the terrible. With the adjective "terrible" preceding his name, tsar ivan, throughout his reign, attracted great attention with numerous positive and negative actions. This attention has also been relevant to the literary art, which plays the role of the mirror of history. İvan Iv, born as the son of ivan iii, lost his father at a very young age and had to wait for some time to take over the government. during this period, some noble families who governed the state had a negative impact on the personality and worldview of future tsar Ivan. As a result, this influence led him to make decisions in his administration that would profoundly affect the entire russian people and push them into very difficult times. In this study, to observe the place of the ivan the terrible era in russian literature, prominent 18th-century russian writers who focus on the tsar as a subject will be examined. The works of these writers will be explored to understand how they addressed tsar ivan, which aspects of him they emphasized, and how they portrayed him, with examples from their works.

Keywords: Russian history, Russian literature, Ivan IV, Tsar, terrible.

Extended Abstract

The significant figures in history and the diverse endeavors they have undertaken have directly and indirectly influenced society in many ways. The impact of these influences on the psyche of individuals, evoking feelings such as understanding, rejection, and rebellion in the artistic realm, has been a subject of extensive research for many scholars throughout history. This is because the artist's perception of events and the works they create serve as a crucial tool in enriching the societal perspective on events. Therefore, this study aims to explore the position of Ivan IV as a historical figure in the literary world and to identify the various perspectives that authors have created in their works regarding this statesman. The limited number of studies on IV. Ivan in Turkey has been a significant factor in the motivation for writing this article.

In this study, an investigation is conducted through the robust connections between literary science, history, and society. This topic, encompassing literary sociology, allows an evaluation not only based on aesthetic concepts but also through the lens of societal relationships. Within the scope of this evaluation, human activities are considered. Gürsel Aytaç expresses that György Lukacs believed all human actions begin and end with daily life, and science and art derive their sources from there (Aytaç, 2016: 178). Seeking the support of history and society in literary science also requires believing in the profound relationship between literature and history and society. This mutual interaction between history, society, and literature in works takes on the role of influencing the reader through the themes based on societal trends and subsequently shaping society. Aytaç elucidates this situation through the 'Communicative Action Theory' in literary historiography, stating: "Literary historiography, working principle within the light of society-history studies, is among the principles introduced by this theory. The aim is to trace social changes and historical events in literary history after positivism and thought history. Sociological history-based literary historiography aims to reveal the effect of this change on an art school with the change in production and communication conditions." (Aytaç, 2016: 184). Within the framework of the functionality of literary science, this study aims to understand how the echoes of a figure shaping Russian history in the literary field have directed society and also aims to reflect a prototype enriched with different perceptions through the world of artists.

In the examined works, it has been observed that the narrator strongly makes their presence felt. The narrative style, characterized by lengthy commentaries and judgments about events, in these works where authors hold an Olympian position, is crucial for the achievement of the study's objectives. Therefore, examples from works that serve this purpose will be utilized. The study will employ a qualitative research method. A comprehensive search for sources will be conducted, including both printed and electronic materials. Electronic and printed data will be accessed through sources such as Web of Science, Google Scholar, and Dergipark. During the data collection process, keywords such as Russian literature, Russian history, Terrible Ivan will be used to access relevant information. Additionally, key questions will be posed to obtain accurate information. In order to delve into the reasons behind a formidable historical figure being labeled as 'Terrible,' sources will be explored to shed light on IV. Ivan's childhood and whether there were significant family members or individuals playing a role in his upbringing. A source review will also be conducted to examine the representation of IV. Ivan in Russian literary works, focusing on which periods of Russian literature and by which authors he was considered as a central theme. Questions involving cause and effect will be central to this type of source review, aiming to arrive at certain conclusions through these cause-and-effect connections. The study aims to achieve significant results through these cause-and-effect connections.

Giriş

Korkunç İvan tarihi bir kişilik olarak Rus edebiyatından birçok yazarın konusu olmuştur. Çar, Rus sanatında ve edebiyatında sanatsal bir imge olarak en çok talep edilen simalardan birisidir. Çarın sadece Rusya tarihi sahnesinde değil Rus sanatının birçok alanında yansımalarını bulmasında

en önemli sebep farklı bir kişiliğe sahip olması ve bu kişiliğinin getirdiği bazı negatifiklerin toplumu büyük ölçüde etkilemesidir. Bu çalışma tarih ve toplumbilim sahalarının edebiyat ile etkileşiminin sonuçlarından biri olarak önemli devlet yöneticilerinin yaşamları ve bu yaşam öykülerinin topluma ve tarihe etkilerinin eserlerde kendini bulma yolculuğunu Rusya'nın ilk çarı, çar IV. İvan örneği üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde çarın hayatına özellikle çocukluğuna yer verilecektir. Çünkü bilindiği üzere çarın çok küçük yaşlarda yaşadığı büyük olaylar ve bu olayların psikolojisine paralel olarak büyük ve derin tesiri, gelecekte nasıl bir kişi ve daha da önemlisi halkı için nasıl bir yönetici olacağı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bununla birlikte tarihçi Sergey Bogatirev (1995: 286) tarih yazımında IV. İvan'ın psikolojik imgesini açıklamaya çalıştığı makalesinde IV. İvan'ı çok eski zamanlardan bu yana psikolojik gözlemler yardımıyla anlama ve açıklamaya çalışma eğiliminde bulunduğu ve bu yaklaşıma defalarca maruz kalmanın tarih yazımı alanı için hem çok zorlayıcı hem de adaletli olmayan bir eleştiri olduğu kanaatindedir. Buradan hareketle İvan'ın öz yaşamının faaliyetlerine etkisi sadece psikolojik düzlemde değil çok yönlü bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde edebiyatın toplumsal ve tarihsel bağları temelinde bu araştırmaya konu olan tarihi kişilik IV. İvan'ın edebiyatta yer buluşu ve yansısı örneğini oluşturmak için 18. Yüzyıl Rus edebi eserlerinden örneklerle çarın hangi yazarlar tarafından kaleme alındığı, hangi yönleriyle ele alındığı, nasıl bir bakış bakışı çerçevesinde yazarların eserlerine konu olduğu gibi odak noktaları üzerinde durulacaktır. IV. İvan'ın tüm yüzyıllarda birçok esere konu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu denli çok eser çalışmaya sığdırılmayacağından sadece 18. Yüzyılda IV. İvan'ın edebiyat alanındaki yansısı örneklerine yer verilecektir.

1. IV. İvan'ın Hayatı ve Rusya Tarihindeki Yeri

1.1. IV. İvan'ın Çocukluğu

IV. İvan'ın nasıl bir çocukluk geçirdiği onunla ilgili yazılabilecek hemen hemen her türlü konu için önceden bakılması, bilgi alınması ve ele alınması gerekli olan bir durumdur. Çünkü yapılan birçok çalışma İvan'ın bir ülke yöneticisi ve faaliyetleri ile bir ülkenin tarihinde önemli derecede yer etmiş biri olmasında yaşadığı çocukluğun büyük etkisi olduğu gösterir.

IV. İvan Rus ulusal benlik bilincine en parlak kültürel düşünsel otorite olarak kaydedilmiştir. Ulusal benlik (Rusluk), çar imajını Ortodoks inancı, mesih ideolojileri "Moskova- Yeni Kudüs" ve "Moskova Üçüncü Roma" gibi bir arketipsel zemine dayandırmıştır. Çar iktidarının tanrısallaşması ve yurt içi ve dışındaki düşmanlarına karşı uyguladığı korkunç zorbalığın onun iktidarının hakları olarak meşrulaşması da bu zeminde değerlendirilmektedir. Tarihçi akademisyen Akdes Nimet Kurat Çar İvan'ın çocukluğundan itibaren Tanrı ihsanı ile tahta seçildiği ona telkin edildiği ve bu nedenle de çok erken yaşlardan kendi ile ilgili bu tarzda belirli bir görüş oluşmaya başladığını ifade eder (Kurat, 2020: 160).

Geleceğin büyük çarı IV. İvan 25 Ağustos 1530 yılında III. Vasili'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası henüz İvan üç yaşındayken ölünce annesi ve küçük erkek kardeşi Yuri ile hayatlarını devam ettirmeye başladılar. Annesi Yelena Türk asıllı knez Glinski ailesindedir. İvan'ın küçük olması sebebiyle devlet işlerini yürütme işi annesine kalmıştır. Fakat annesinin yerine bu görevi knez İvan Fedoroviç Telepnev üstlenmiştir. Yelena tarafından İvan Fedoroviç'e verilen bu yetki ve sonrasında ortaya çıkan birçok imtiyaz, gözde bir knez sıfatıyla ortalarda dolaşması diğer boyarlar tarafından hoş karşılanmayacaktır ve kendi hakimiyetlerini ele alma girişimleri başlar. İlk önce Yelena'yı zehirlerler ve daha sonra da knez IV. İvan çok küçük yaşta, 8 yaşında iken öksüz kalır. Erken yaşta hem babasız hem annesiz kalması, sonrasında yaşayacağı birçok sorun onun hayatının şekillenmesinde derin bir etki bırakmıştır. Rurik ailesine mensup olan Şuyskiler 1538-1543 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. D.M. Volodihin bu dönemi İvan'ın tüm biyografisine bakıldığında en karanlık, en acı dolu dönemi olarak tanımlar ve bu dönemde ailesine yönelik komploları hatırladığını, hem dışarıdan Litvanyalılar, Polonyalılar, Kırım Tatarlılar, Astrahanlılar tarafından, hem içerde kendi halkından hainler tarafından etraflarının çevrildiği, annesi ve küçük kardeşiyle bu zor ve acı dolu günlere katlanmak zorunda kaldıklarını

anlattığını ifade eder (Volodihin, 2006). IV. İvan Tüm bu yaşananlar her ne kadar bazı araştırmacılar tarafından tek taraflı bir bakış açısı olarak düşünülse de genel olarak bakıldığında çarın dünyaya bakışına, devlet yönetim tarzına, aile yaşantısına etki eden bir durum olarak görülmektedir. Annesinin ölümü üzerine İvan ve kardeşi Şuyski ve Belski'lerin yanında yaşamaya başladılar. Fakat prenlere genel olarak iyi bakılmadığı, iyi bir eğitim verilmediği bilinmektedir. İvan küçük yaşta iken gördükleri kötü muamelelerin farkındaydı ve hatta bu farkındalık onu gelecekte önde gelen boyarlara ve ailelerine karşı bir olumsuz intiba ile büyümesine ve kin dolu bir gençlik geçirmesine sebep olmuştur.

İvan, küçük yaştan itibaren kitap okumaya ilgilidir. Özellikle dini içerikli kitaplara meraklı olan İvan'ın eğitiminden dönemin metropoliti Makarin'in büyük etkisi olmuştur. Hem dini içerikli kitaplar, hem Makari'nin yönlendirmeleri ve sonraları hükümlerle ilgili eğitimi sayesinde İvan çok erken yaşta ünlü Rus tarihçi E.A. Solovyev'in de belirttiği üzere çar iktidarının yüceliği hakkında birçok kitap okumuş, kendi haklarını koruyabilmek için gerekli argümanları toplama adına tutkulu bir arayış içinde olmuştur (Solovyev, 1893: 11). Bu derin okumaları sayesinde erken yaşta çevresindekileri haklılığını ispat edip, çar hükümlerindeki yerini almayı başarmıştır.

1.2. IV.İvan'ın Tarih Sahnesine Çıkışı ve Devlet Yönetimindeki Faaliyetleri

IV. İvan 17 yaşına geldiğinde devleti yönetme ve evlenme niyetini boyarlara bildirmiştir. Dönemin kurallarına göre İvan'ın bu isteğinin önünde bir engel olmayınca boyarlar bu isteği riayet edip bir merasimle 1547 yılında İvan'ı çar ilan etmişlerdir. Hemen sonrasında çar tarafından seçilen genç Anastasya ile evlenmiştir. Karamzin Anastasya ile Çar İvan'ın evlilik merasimine geniş yer verdiği Rus Devleti Tarihi adlı eserinde Anastasya'nın kendisine de özel bir yer vermiştir. Anastasya ünlü bir aileden gelmemekle birlikte çarın seçiminin ondan taraf olmasının kişisel erdemleri ile bağlantılı olduğunu, dönemin insanları tarafından güzelliğinden bahsedilmediği fakat iffetli, tevazu sahibi, dindar, duyarlı bir kadın olarak betimlendiğini söyler (Karamzin, 934). Bunun yanı sıra İvan'ın hakimiyetinin belli bir süresinde devlet işleri ile ilgili kararlar alma noktasında eşinin önemli bir tesiri olmuştur. Nitekim İvan bu meziyetlere sahip bir eş ile istediği evliliği gerçekleştirip Rus tarihinin ilk çarı olarak tahta çıkmış ve hakimiyet sürmeye başlamıştır.

İvan tahta çıkınca hızlıca devlet işleri ile meşgul olma niyetindedir fakat İvan'ın tam tahta geçtiği sırada Moskova'da binlerce kişinin ölmesine sebep olan yangınlar meydana gelmiştir. 1547 yılında Rusya'da ilkbahar ve yazın aşırı sıcak geçtiği bir yıl olmuştur ve bu aşırı sıcaklar yangınlara sebep olur. Silvester adlı bir papazın bu felaketin Çar yüzünden olduğunu, onun işlediği günahların bir sonucu olduğunu söyler. İşlediği günahlar ise çocukluk yıllarında, bu çalışmada da belirtilen insanlara ve hayvanlara işkence etme onları aşağılama gibi şeyler olduğu düşünülmektedir. Sovyet dönemi tarihçilerinden Vladimir Borisoviç Kobrin bu tip bir öğretinin kilise adetlerinden gelme bir durum olduğunu ve Silvester'in de bu nedenle böyle bir açıklama yaptığını düşünmektedir (Kobrin, 1989: 21). Bu tip söylemler Çar İvan üzerinde derin bir etki yaratır ve tövbe ederek eski alışkanlıklarını, eğlence hayatını bırakıp sadece halkı için çalışacağını söyler. İvan devlet işlerinde oldukça etkili olan Boyarlar Meclisi'nin yanı sıra kendine yakın olan papaz Silvester, asilzadelerden Aleksey Adaşev ve Andrey Kurbski'den oluşan "İzbrannaya Rada" (Mümtaz Heyet) adlı üç kişilik bir heyet oluşturarak devlet içinde farklı bir yönetim tarzını uygulamaya başlamıştır. Bu heyet devlet işlerinin idaresinde, kararların alınması ve uygulamasında önemli bir yere sahip olacaktır. İvan'ın diğer bir faaliyeti ise III. İvan zamanından beri var olan "Судебник"(Sudebnik) adlı kanunlar kitabında yaptığı düzenlemelerdir. IV. İvan bu kanunnameye çok daha iyi bir sistem getirmiş, kanunlar çok açık ve anlaşılır bir hal almıştır. Aynı zamanda devlet içinde gelişen bazı eksikler görüştürüp düzeltilmesi adına 100 maddelik bir nizamname hazırlanmıştır. 100 maddeden oluşmasından ötürü Rusça sto (yüz) ve glav (başlık) kelimelerinden oluşan "Stoglav" adında bir kilise kanunu yürürlüğe girmiştir. İdarenin yanı sıra ordu işlerine de yönelerek yeni ordu düzeni oluşturmuştur.

İvan bu faaliyetlerine devam ederken "Mümtaz Heyet" ile arasında birtakım sorunlar baş göstermeye başlar. Bu sorunlardan ilki 1560 yılında İvan'ın sıtmaya tutulması ile başlar.

Kendisinin iyileşme umudu olmadığı için oğlu Dimitri'nin ölümünde sonra yerine geçmesini ister. Bu fikrini boyarlar tarafından hoş karşılanmadığını hasta yatağının odasının kapısından duyar. Kobrin, bu olayın tam olarak nasıl gerçekleştiği ile ilgili tam bir bilginin olmadığını, gerçekten boyarlar arasında bu konu ile ilgili bir kavga yaşandı mı, yoksa sadece aralarında bir konuşma mı geçtiği konusunun net olmadığı ifade eder. (Kobrin, 1989: 35) Bu olay dışında IV. İvan ve heyet üyeleri arasında dış politikada alınan kararlar hususunda da anlaşmazlıkların baş gösterdiği bilinmektedir. Çar üzerinde çok etkili olduğu bilinen karısı Anastasya'nın da ölümü, çarın faaliyetlerinde kendi başına kalmasına sebep olur. Eğlenceler, kadınlarla geçmeye başlayan hayatında "Mümtaz Heyet" üyelerinin varlığı azalmaya başlar ve çar, boyarları hain sıfatıyla suçlar ve artık bu kesime karşı olumsuz bir tavırla faaliyetlerine başlar.

Hain olarak suçladığı boyarlara karşı faaliyet göstermek için yeni bir oluşumun gerekliliği ortaya çıkar. Bu sıralarda İvan yaşadığı tüm bu olumsuzluklar sebebiyle Kremlin'i terkedip Aleksandrovska kasabasına yerleşir. Moskova'da İvan'ın çarlığı bıraktığı haberi alınması büyük bir tepkiyle karşılanır ve bir heyet çarlık makamından ayrılmaması için rica etmeye, Aleksandrovska'ya giderler. Çar, yeni bir saray ve teşkilat kurma şartı ile çarlıkta kalır ve Opriçnina'yı kurar. Bu teşkilat ile aslında Rusya'da bir terör rejimi de kurulmuş olur. Çünkü İvan çarlığı bırakmamanın karşılığında tüm şartlarını kabul ettirmiştir. Ahalinin bu şartları kabul ederek ortaya çıkacak zor zamanların farkında değildirler. Çünkü İvan'ın başlarda hain adı altında boyarlara uyguladığı cezai işlemler zamanla ahali arasındaki insanlara kadar zuhur etmeye başlar. Hatta zaman içerisinde topyekun bir şehre karşı tavır alıp Novgorod'a düzenlediği sefer dünya tarihinde emsali olmayan bir vahşetin yaşanmasına sebep olur. Bu vahşeti Sovyet tarih profesörü Stepan Borisoviç Veselovski İvan dönemi ile ilgili çalışmalarının sonucunda şu cümleleri ile değerlendirir: "Tarih biliminin olgunlaşma süreci o kadar yavaş ilerliyor ki, yalnız çar İvan ve onun döneminin sorunları konusunda değil, tümünden insan aklının gücüne olan inanç sarsılabiliyor (Veselovski, 1963: 75)." Opriçnina düzeni ile İvan'ın kendi topraklarında, kendi halkına uyguladığı işkenceler, sayısız insanın öldürülmesi kendisine "Korkunç" Rusça'daki karşılığı ile "Grozny" sıfatı verilmesine sebep olur. Bu sıfatın ona verilmesini, İlya Repin'in ünlü tablosunda da resmettiği, kendi oğlunu bir öfke anında asasıyla şakağına vurup öldürmesi olayı da desteklemektedir.

Korkunç İvan'ın Rusya tarihi için yukarıda belirttiğimiz ülke içi faaliyetleri, yaptığı reformlar dışında ülke dışında yaptığı savaşlar, mütarekeler, seferler de mevcuttur. Bunlardan birisi de Kazan ve Astrahan hanlıkları ile yapılan savaşlar ve alınan zaferlerdir. Kuzey Kafkasya'ya ilerleyiş, Kırım Hanlığı ile münasebetler, Livonya, Lehistan-Litvanya harpleri, İsveç Harbi, İngilizlerle yapılan ticaretler de yine bu dönemde Korkunç İvan faaliyetleri arasındadır. Korkunç İvan'a "korkunç" sıfatını veren halkın, öldükten sonra "Fatih" "kahraman" sıfatlarıyla anmasında "opriçnina" ya kadar olan döneminde kazandığı başarılar ve Kurat'ın belirttiği gibi merkeziyetçi bir devlet kurması (Kurat, 2020: 188) şeklinde açıklanabilir.

2. İvan Grozny'nin 18. Yüzyıl Rus Edebiyatı Eserlerindeki Yansımaları

Rusya'nın ilk çarı sıfatıyla devletin başına geçen IV. İvan ülke yöneticiliği, bu dönemde yurt içi ve yurt dışında uyguladığı politika gibi konularla birçok edebi eserin konusu olmuştur. Bu konularla birlikte özellikle daha önce de belirtildiği üzere Çar kendi karakteristik özellikleri ile de adından söz ettirmiş, Rus edebiyatının her döneminde başkahraman olarak eserlerde var olmuştur.

Rus kültür tarihinde IV. İvan'a olan ilgi kendi zamanından itibaren başlamış ve daha sonra da güçlenerek devam etmiştir. 16. ve 17. Yüzyıllarda çarın yansımaları genel olarak Rus halk edebiyatı eserlerinde karşımıza çıkar. 16. yüzyılda genel ilgi çarın kişiliği ve onun halkın bilincinde nasıl algılandığı ile ilgilidir. Rus halk şarkıları, destanları, masalları, ninnileri, fıkraları gibi çeşitli türlerdeki eserlerde çarın konu olduğu görülmektedir ve bu birçok türdeki eserde IV. İvan'ın kişiliği ve faaliyetleri farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Akademisyen M.S. Zbankova IV. İvan'ın Rus halk edebiyatındaki yerini ele alırken eserlerde ele alınan konuları belirli gruplara ayırmıştır: Birinci grupta çar- Rus topraklarının kurtarıcısı, düşman fatihi olarak yansıtılır. İkinci

gruptaki metinlerde çar- zalim çar sıfatıyla baskın bir şekilde yer alır. Bu eserler genelde Novgorod ve Pskov yerlileri tarafından ele alınan eserlerdir. Üçüncü grup çarın ailevi hayatının yer aldığı gruptur ve folklorik eserlerde çarın bu yönü ele alınır, baba-çar, eş-çar başlığı içinde bu yönlerine yer verilir. Dördüncü grupta hükümdar çar sıfatı ele alınmaya çalışılır (Zhbankova, 2018). Halk edebiyatı eserlerindeki çar yansıtılışının bu tür bir tasnifi değerlendirildiğinde, halkın çar İvan'a olan yaklaşımının çarın kişisel özelliğinde var olan tezatlığı ile paralel bir betimleme örneği gibidir çünkü çar her ne kadar sert ve öfkeli de olsa aynı zamanda ülkesi için çalışmış, birçok reforma imza atarak halkını ileriye taşımıştır. Bu nedenle sıradan insan onu koruyucu, kollayıcı, problem çözücü biri olarak görmektedir.

Hükümdar İvan'a sadece halk eserlerinde değil, daha sonraları Rus edebiyatının birçok türündeki eserlerinde de çokça yer verildiğini görmek mümkündür. Elbette bu yer verişler yazarın çarı hangi yönüyle ele aldığı ile bağlantılıdır. Gerçek bir çar mı? Yoksa halkına zulmeden bir yönetici mi? Bu eksende düşünülmüş eserler henüz 18. Yüzyıla gitmeden 17. Yüzyılın başlarında karşımıza çıkar. Bunlardan biri de İvan Semenov Timofeyeviç'e aittir. Timofeyeviç (1951: 1555-1631) döneminin önemli fikir adamlarından biri, yazar ve aynı zamanda politika ve devlet işlerinde görev almış biri olarak "Karışıklıklar Dönemi" ni vurguladığı "Vremennik" (Zaman Adamı) adlı eserinin merkezinde iktidarla bağlantılı olarak ortaya çıkan problemler, ortaya çıkışı ve özünde yatan nedenler vardır. Doğal olarak da iktidardaki isim IV. İvan'ı sert bir şekilde kınamaktadır. Özellikler "opriçnina" nın kuruluşu ile halkı ikiye böldüğü ve savaşa sürüklediği kanaatindedir. (Timofeyeviç, 1951: 1610) Devlet işlerinde yarattığı bu kaosu kişilik özelliklerinden gelen çelişki üzerinden açıklamaya çalışan Timofeyeviç'in bu analizini araştırmacı O.A.Tufanova genel bir değerlendirmeye açıklamaya çalışır. Ona göre Timofeyeviç bu eserde bir insanın doğasında tuhaf bir şekilde var olan iç içe geçmiş çelişkileri açıklamaya çalışmıştır. Tüm Rusya'nın gerçek çarı İvan Groznyi eserlerde karmaşık bir karakter yapısı ile karşımıza çıkar. Bir taraftan yazarın didaktik emelleri uğruna çar imgesinin sahtekarlıktan gerçek çarlığa doğru sınırlandırıldığı, diğer taraftan ise İvan Groznyi eserde iyi ve kötü özelliklerinin birleştiği karmaşık ve çelişkili karakteri ile görülmektedir. Timofeyeviç edebi üslup olarak iki farklı prensip uygulamıştır. Karakterleri tasvirde orta çağ görgü kurallarına uygunluk ilk prensiptir. Tarihi kişiliğin manevi esaslarını açıklamada kişisel özelliklerini yansıtmaya vizyonu ise bir diğeridir. (Tufanova, 2008, 221)

18. yüzyıl itibariyle İvan hakkında yazılan eserler çoğalmaya başlamıştır. Bu eserlerin merkezinde yine tarih temalı, İvan Groznyi'nin karmaşık yapısını anlamlandırmaya çalışan bir yapı mevcuttur. Mihail Vasilyeviç Lomonosov 1739 tarihli, imparatoriçe Anna İvanovna'ya ithafen yazdığı "Na vzyatie Hotina" (Hotin'in alınışı) adlı od türündeki eserinde İvan Groznyi ve I. Petro'nun aynı eser içinde yansıtılır. İvan ve Petro'nun ilişkilendirildiği eserler bu dönemde yaygınlık kazanmıştır. Lomonosov bu eserinde Hotin kalesinde gerçekleşen savaş sırasında İvan ve Petro arasında geçen hayali bir konuşmayı tasvir eder. Rus Tarihçi Galina Nikolayevna Moiseyeva İvan Groznyi dönemine olan ilginin 17. Yüzyıl itibariyle artmaya başladığı ve 18. Yüzyılda da varlığını devam ettirdiğini ifade eder. (Moiseyeva, 1980: 217) Bu ilginin başlamasında I.Petro'nun büyük etkisi vardır çünkü kendisinin İvan'ın faaliyetlerine karşı büyük bir ilgisi olduğu, Kuzey savaşlarındaki galibiyetle ilgili zafer kalesindeki yazıtlarda kendini gösterir. Moiseyeva kalenin bir kolonunun üstünde, Petro portresinin altında, İvan Groznyi'nin tasvir edildiği bir yazıtta, "başladı" ve ikincide "bitirdi" yazdığı söyleyerek İvan'a ve savaşlardaki başarısına olan ilgisine işaret eder.(Moiseyeva, 1980: 217)

İvan Groznyi döneminde yaşanan savaşların ele alındığı diğer bir eserde bu dönemde ünlü aydınlanmacı Rus şairii Mihail Matveyeviç Kheraskov tarafından yazılmıştır. Kheraskov'un 1522 yılına ait IV. İvan'ın Kazan Hanlığı ile yapılan savaşta zaferini konu edinen epik manzumesi buna örnek teşkil etmektedir. Sekiz yıl süren bir çalışmanın sonunda ortaya çıkmış bu eserde yazar, meydana gelen tüm olaylara ait, yıllıkları, belgeleri, tüm dökümanları araştırmış, eski Rus yazılı kaynaklarına da başvurmuştur. Heraskov bu eserde belirli bir tarihi dönemi ele alarak toplum hayatının tablosunu çizmek istemiştir. Birçok tarihi kaynağa başvurmuş olmakla birlikte İvan Groznyi'nin karakteristik özelliklerini görebilmek için Lomonosov'un "Kratkiy rossiyskiy letopisets" (Kısa Rus Yıllık Yazarı) adlı eserinden faydalanmıştır. Rossiada (Россиада) eserinin

ana kaynağı her ne kadar Kazan Tarihi olmakla birlikte Kazan tarihi için kritik rol üstlenmiş kişi olarak IV. İvan'ın ayrı bir düzlemde değerlendirildiği ve yansıtıldığı görülmektedir. İvan'ın eğlence hayatına düşkünlüğünün, tembelliğinin, etkisizliğinin halkın yaşadığı acıya ve yokluğa sebep olan aktif savaşa bile ket vuracak boyutta olduğunu şu dizelerle betimlemiştir:

O sırada borazan seslerinin yerini eğlence seslerinin esir aldığı

Başkente kaçıyordu genç çar.

Gerçek, bir süreliğine saklanıyordu çardan

Kalpten bir bağlılık temsilinde, saraylarda samimiyetsizlik belirdi,

İçeri girdi ve günden güne güçleniyordu (Moiseyeva, 1980: 223).

Kheraskov'un bu dizelerle betimlediği İvan Grozny'ın savaşa yönelik tutumunun "Mümtaz Heyet" in (İzbrannaya Rada) faaliyetlerinin bir sonucu olarak değiştiği, kralın kendisi, kıskançlıkla öfkelenip, düşmanlarına karşı kendi başına savaşmaya başladığı ve kendisine daha çok ve daha cesur bir ordu topladığı gibi malumatları bizzat knez Kurbsky de ifade eder. (Kurbsky, 1913: 14) Kurbsk'nin tarihe şahitliği ve kaydettiği bu gelişmeler sayesinde Rossiada, tarihi gerçeklerden kopmadan yazılmış bir eser halini almıştır. Genel itibarıyla KHeraskov'un Rossiada eseri İvan Grozny döneminin keskin ideolojik ve politik savaşlarının bir yansıması olarak bir anıt niteliğindedir.

Önceki yüzyıllarda edebi sahada çarın kişisel özelliklerinin de yer bulduğu eserler mevcut olmakla birlikte daha çok kendisinin askeri eylemlerine odaklanılmış bir bakış açısı bulunmaktadır. Karamzin (2016) ise "Rus Devleti Tarihi" (İstoriya Gosudarstva Rossiiskogo, 1816) adlı 12 ciltlik büyük eserinde geniş yer verdiği IV. İvan dönemini, çarın manevi dünyasını da ayrıca ele alarak dönemi açıklamaya çalışmıştır. Öyle ki yazar sadece IV. Dönemi'ne 8. ve 9. Cildi ayırmıştır. Çünkü kafasında belli başlı sorular vardır. Bunlardan biri, Rusya tarihinde zorba ve despot yöneticiler mevcutken neden İvan'ın adı en başta anılmaktadır? Halk böylesine zor bir yöneticiye neden aktif bir reaksiyon göstermemiş, neden gerçek anlamda bir isyan halk tarafından gerçekleştirilmemiştir? Bu tip sorular yazar Karamzin'i, İvan'ı karakteri, karakterinin getirdikleri ve bunların eyleme dönüşü gibi bir döngü çerçevesinde ele almayı amaçlamıştır. Yazar tarihi olayları kronolojik bir şekilde ele almıştır; fakat edebiyatçı kimliğinin getirdiği özellikler sayesinde eseri bir tarih kitabı olmaktan çıkarmıştır. Eserin içinde birçok edebi türü kullanarak, psikolanalizlere yer vererek, sanatsal bir tarih yazarlığı meydana getirmiştir. Bu haliyle de birçok araştırmacı eserin hangi türe ait olduğu üzerine çalışmalar yapmışlardır. Karamzin'in bu üslubu sayesinde çar IV. İvan her okuyucu tarafından farklı şekillerde yorumlanabilecek bir eser kahramanı gibi hissedilmesini sağlamıştır. Karamzin de diğer birçok yazar gibi çarın özünde iyi biri olduğu ve eylemlerindeki çelişkiyi çocukluğu üzerinden değerlendirerek açıklamaya çalışmıştır: "Majesteleri gerçekten özgür, erdemli bir majestedir." (Karamzin, 2016: 928) Çar Karamzin'e göre boyar eğitiminin ve manipülasyonlarının bir ürünüdür: "Boyarlar, çarı evdeki hayvanlarla alay etmeye teşvik ediyorlardı... Onun gençlerle eğlencesi kadınları ve yaşlıları atla ezmektir. Çarın bu hareketleri ise boyarlar tarafından cesurluk, yiğitlik ve çeviklik gibi sıfatlarla övgü buluyordu". (Karamzin, 2016: 928) Karamzin sadece İvan'ın karakterini değil bir toplumun kaderini etkileyecek bir eğitimle büyütülmesinin ne tür bir felakete yol açacağını şu sözlerle ifade eder: "İoann 13. Yaşına basmıştı. Ateşli bir ruh, ender bir zeka, güçlü bir irade ile doğmuştu, doğanın ona bahşetmiş olduğu bu yüce imparator sıfatları verilen eğitimlerle mükemmelleştirilebilirdi fakat erken yaşta baba ve annesini kaybetmesi, sadece şiddetli bir soylu iradesiyle kör olmuş, düşüncesiz güç severler, bahtsız yetimle Rus devleti tahtındaydılar. Sadece günahlarıyla kendine değil, milyonlara mutsuzluk hazırladı çünkü tabii özelliklerini henüz genç yaşta tutkularına esir etmemek, ahlaki kuralları anlatmak gibi eğitimler ona verilmedi." (Karamzin, 2016: 928) Bu ifadeler tarihin aynasında bir tarihçi ve yazarın, insan yetiştirme ve bunun doğal sonucu olan iyilik ve kötülüklerin nasıl türediğine de ışık tutmaktadır. Karamzin sentimental akımın getirdiği özellikleri kullanarak yukarıda verdiğimiz benzer örneklerle insanın iç dünyasına yönelme, iç çelişkilerini, çelişkilerini betimlemede aslında kendinden sonra gelen birçok yazara da ilham olduğu söylenilebilir.

17. yüzyıl itibariyle başlayan ve süregelen İvan Groznyi temalı eserler 19. Yüzyılda Rus edebiyatın da da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. A.S.Puşkin'in "Boris Godunov", eserinde, M.Yu. Lermontov'un "Pesniya pro... kuptsa Kalaşnikova"ı, A.K. Tolstoy'un "Knez Serebriyannıy" adlı eserlerinde İvan Groznyi işlenmeye devam etmiştir. Turgenev'in tüm hayatı boyunca tarihe olan merakının sürdüğü bilinmektedir. Çar İvan da yazarın dikkatini görkemli tarihi kişiliği ve bu kişiliğin içinde yatan çelişkilerle çeken isim olmuş ve bundan dolayı N.M. Karamzin N.İ.Kastamarov gibi isimlerin tarih alanında yaptığı çalışmaların izini sürmüştür. Bu iz sürümü nihayetinde yazar İvan Groznyi'nin yansıması ile "Bozkırda Bir Kral Laer" adlı eserinin başkahramanı Martın Harlov'da hayata geçirmiştir. Turgenev eserini adında da anlaşılacağı üzere Shakespeare'den esinlenerek yazmıştır. Turgenev de birçok yazar gibi İvan'ın devlet işlerindeki faaliyetlerine ve istisnai şekildeki çelişkili doğası ve davranışlarına yönelmiştir. Belirtilen örnek eserlere birçok yenileri de eklenebilir. İvan Groznyi teması Rus edebiyatının tüm dönemlerinde birçok yazarın odağında olmuştur.

Sonuç

İvan Groznyi'yi fazlasıyla önemli ve aynı zamanda karmaşık kişiliğinden ötürü, onun hakkında yazan her tarihçi, sosyolog, akademisyen; onu yansıtmak isteyen her yazar, ressam, besteci birçok farklı açıdan bakmak ve değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Nihayetinde Rus devleti gibi büyük ve aynı zamanda çoğu toplumun tarih sürecinde yaşadığı zorluklarla birçok zede almış bir devletin başına geçmiş ve devleti yönetirken de faaliyetleriyle dikkat çekmiştir. Her toplumun istediği gibi Rus toplumunun da istediği huzurlu ve refah içinde bir hayattır. Fakat beklentiler çok da bu yönde ilerlememiştir. Başa geçen İvan Groznyi ve faaliyetleri Rus toplumunu yıllar boyunca etkilemiştir. Bu etkilenme olumlu ve olumsuz şekilde karşımıza çıkar. İç politikada gerçekleştirdiği reformlar, dış politikada kazandığı zaferler ve merkeziyetçi bir devlet düzeni taraftarlığı ile halkının gönlünde bir yer kazanmakla birlikte hırslarının ve intikam hislerinin getirdiği buhran halkına çok büyük acılar yaşatmıştır ve kendinden sonra da etkileri devam etmiştir. Bu noktada bu çalışmada İvan Groznyi'nin tarih sahnesinde var oluşu ve bu var oluşun eksi ve artı yönleriyle Rus toplumuna etkisi üzerinde durulmuştur. Bu etkinin Rus yazarları tarafından nasıl algılandığı, hangi bakış açılarıyla ele alındığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Özellikle 18. Yüzyıl Rus edebi eserleri örnekleri üzerinden bir araştırma yapılmıştır. İvan Groznyi'nin devlet adamı sıfatıyla faaliyetleri ve bu faaliyetlerinde yaşadığı sorunların etkisini konu alan eserler üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar incelendiğinde yazarların tarihin bir aynası sıfatıyla zaman içerisinde yaşanmış olaylara yeni bakış açıları getirdiği görülmüştür. İvan Groznyi'yi Tatişev, Solovyev gibi birçok tarihçi ele almıştır. Bu tarihçilerin verdiği bilgilerle İvan Groznyi'yi tanımak elbette mümkündür. Edebiyat eserlerinde ise bu tarihi kişilik bir olay kahramanı olarak bir kurgunun içinde var olur, sanatın argümanları her okuyucunun hayal dünyasında farklı bir karakter çizebilmeyi sağlar. Bu çalışmaya konu olan eserlerde de İvan Groznyi'nin ele alınış ve yansıtılış biçimleri üzerinde durulmuştur. Sonra ki yüzyıllarda da birçok yazar tarafından İvan Groznyi temalı eserler ortaya çıkmıştır. Çağların değişen koşullarına göre tarihin algılanış biçiminin ve bu değişimlerin edebiyata nasıl bir etkisi olduğunun, edebiyatın gelişen, değişen yüzü ile tarihi ve tarihi karakterleri yansıtılış biçimini görmek açısından bu eserlerin de incelenmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Aytaç, G. (2016). *Genel Edebiyat Bilimi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bogatirev, S. (1995). Groznyi Tsar ili Groznoe Vremya? Psihologičeskiy Obraz İvana Groznogo v İstoriografii, *Russian History*. 22(2), 285-308.
- Karamzin, N.M. (2016). *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, İzdatelstvo AST, Moskva.
- Kobrin, V. B. (1989). *İvan Groznyi*, Moskovskiy raboçiy, Moskva.
- Kurat, A.N. (2020). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Kurbnskiy, L.M. (1913). *İstoriya o velikom kneze moskovskom*, Stlb, SPB.
- Moiseyeva G.N. (1980). *Drevnerusskaya literatura v hudojestvennom soznanii i istoričeskoy misli Rossii XVIII veka*, Nauka, Leningrad.
- Solovyev, E A. (1893). *İoann Grozny ego jizn i gosudartsvennaya deyatelnost*, Petersburg.
- Timofeeviç, I.S. (1951). *Vremmenik*, Akademiya nauk SSSP, Moskva-Leningard.
- Tufanova, O.A. (2008). *Obraz İvana vo "vremennike" İvana Timofeyeva*. 218-221. <http://www.gramota.net/materials/1/2008/2-2/92.html>
- Veselovski, S.B. (1963). *İssledovaniye po istorii opriçnini*, Akademiya Nauk SSSP, Moskva-Leningrad.
- Volodihin, D.M. (2006). *İvan Grozny: Biç Bojiy, Veçe*, Moskva.
- Zhbankova, M.S. (2018). İvan Grozny i stragedii yigo izobrajeniya v russkom folklore, Vestnik VGU. Seriya: Filologiya. *Jurnalistika*, 1, 14-18.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.